

УДК 378.371

Р. Келембет, О. Пейчева

Бердянський університет менеджменту і бізнесу

ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ НА ЗАНЯТТЯХ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

У статті доведено, що формування комунікативної компетентності нерозривно пов'язано як із соціокультурними, так і з лінгвокраїнознавчими знаннями. У структурі соціокультурної компетентності описано такі складові: країнознавча, лінгвокраїнознавча та соціолінгвістична компетентності. У статті автори теоретично обґрунтували доцільність використання певних дидактичних методів, прийомів і форм роботи на заняттях з іноземної мови у ВНЗ, що забезпечують формування соціокультурної компетентності студентів.

Ключові слова: *комунікативна компетентність, соціокультурна компетентність, дидактичні методи й прийоми, форми роботи.*

Постановка проблеми. Стрімка інтеграція України в Європу підсилює необхідність ефективного вивчення іноземних мов. При цьому центральними проблемами перебудови методики викладання іноземних мов у ВНЗ є питання визначення цілей, а також змісту навчання, при розробці яких найефективнішими є ідеї про навчання не просто мов, а іншомовної культури в широкому значенні цього слова. Ідеться не просто про знання мови, а про вміння використовувати її в реальному спілкуванні, тобто про практичне володіння мовою. Відомо, що формування комунікативної компетентності нерозривно пов'язано як з соціокультурними, так і з лінгвокраїнознавчими знаннями. Без знання соціокультурного фону не можна сформулювати комунікативну компетентність навіть у обмеженій формі. Таким чином, стверджуємо, що соціокультурний компонент змісту навчання визначає та обумовлює використання мови в конкретних ситуаціях, а також впливає на рівень сформованості іншомовної комунікативної компетентності студентів. У зв'язку з цим актуалізується проблема теоретичного обґрунтування форм дидактичних методів і прийомів, а також форм роботи, що забезпечують залучення студентів до діалогу культур із метою їхньої успішної інтеграції до загальноєвропейського інтелектуально-освітнього й науково-технічного середовища.

Аналіз актуальних досліджень. Соціокультурний аспект навчання іноземних мов розглядають М. Аріян, Є. Верещагін, І. Воробйова, Н. Гез, Р. Гришкова, І. Зимня, Н. Ішханян, С. Ніколаєва, Ю. Пассов, В. Редько, Н. Саєнко, В. Сафонова, П. Сисоєва, Л. Смелякова, Г. Томахін, В. Топалова, Р. Ладі та інші. Велика кількість закордонних теорій також ґрунтується на імплементації соціокультурного компоненту до змісту навчання іноземних

мов: L. Adamson, S. Chance, E. Crais, R. Gallimore, K. Kublin, B. Prizant, R. Tharp, J. Wertsch, A. Wetherby.

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні доцільності використання певних дидактичних методів, прийомів і форм роботи на заняттях з іноземної мови у ВНЗ, що забезпечують формування соціокультурної компетенції студентів.

Виклад основного матеріалу. Передусім, слід підкреслити, що формування комунікативної компетентності, як результату мовленнєвої підготовки, нерозривно пов'язане із соціокультурними й країнознавчими знаннями, іншими словами, з «вторинною соціалізацією». С. Тер-Мінасова дає визначення терміну «іншомовна культура» як невід'ємного компоненту змісту навчання [4, 83]. Під іншомовною культурою ми розуміємо все те, що здатний принести процес оволодіння іноземною мовою в навчальному, пізнавальному й розвивальному аспектах. При цьому навчання іншомовної культури є не тільки засобом міжособистісного спілкування, але й засобом збагачення духовного світу особистості на основі придбання знань про культуру країни, мова якої вивчається (історія, література, музика тощо), знань про склад мови, її систему, характер, особливості тощо).

Під соціокультурною компетенцією, як складової комунікативної компетентності, розуміють здатність студентів усвідомлювати, адекватно оцінювати й інтерпретувати соціокультурну інформацію, виражену експліцитно та імпліцитно на різних смислових рівнях автентичного іншомовного публіцистичного (газетно-журнальної статті) або художнього тексту, в умовах опосередкованої масової міжкультурної комунікації на основі сформованої у студентів системи відповідних знань, навичок і вмінь [1].

Аналіз теоретичних джерел із досліджуваної проблеми показує, що вчені розглядають соціокультурну компетенцію на двох рівнях: лінгвістичному й інформаційному. Як стверджує В. Топалова, основою соціокультурної компетенції на лінгвістичному рівні є соціокультурний компонент змісту навчання іноземної мови, а саме: 1) фонові знання носіїв мови; 2) навички й уміння мовленнєвої та немовленнєвої поведінки; 3) національна культура країни, мова якої вивчається [5, 24].

Термін «соціокультурна інформація» використовується вченими для позначення відомостей, мовної та позамовної інформації про країну, мова якої вивчається; матеріальних і духовних цінностей нації; реальних фактів і концептуальних понять про інокультуру; номінативних одиниць мови, а

також імплікатів і пресупозицій, що передають існуючу систему понять, цінностей та уявлень про світ іншого народу, норм, конвенційних засад і правил вербальної та невербальної поведінки носіїв іншомовної культури, необхідних для адекватного спілкування та взаєморозуміння між народами для здійснення інтеркомунікації – «діалогу культур» [2].

У свою чергу П. Сисоев вважає, що соціокультурний компонент необхідно розподілити на такі складові елементи:

– засоби соціокомунікації, тобто сукупність прийомів і засобів усної та письмової передачі інформації представниками культури або субкультури;

– національна ментальність, або спосіб мислення представників певної культури або субкультури, який визначає їхню поведінку й очікування подібного від комунікантів;

– національні здобутки (наука та мистецтво, історія та релігія), а також національні парки, історичні заповідники тощо [3, 14].

Таким чином, соціокультурна компетенція включає такі складові: країнознавча (Н. Брукс, М. Бірам, Л. Голованчук, В. Сафонова та ін.), лінгвокраїнознавча (Є. Верещагін, В. Костомаров, О. Оберемко, Г. Томахін та ін.) та соціолінгвістична компетенції. Розглянемо кожну з них більш детально.

Країнознавча компетенція – це знання про народ-носія мови, національний характер, суспільно-державний устрій, здобутки в галузі освіти, культури, особливості побуту, традиції. До лексичних одиниць, що характеризуються яскраво вираженою національно-культурною семантикою та відображають культурні особливості народу-носія мови, належать реалії (предмети або явища, характерні для однієї культури та відсутні в іншій), конотативна та фонові лексика. Розглянемо їх на прикладі англійської мови.

Географічні реалії: назви об'єктів фізичної географії – canyon; назви рослин – thistle; назви тварин – grizzly. Етнографічні реалії: побут (їжа, одяг, житло) – chicken curry, kilt, wigwam; мистецтво та культура, музичні інструменти, мистецтво та предмети мистецтва – gospel music (стиль афроамериканської євангельської музики), banjo, pop-art; етнічні об'єкти: етноніми – Apache; міри та гроші – foot. Суспільно-політичні реалії: адміністративно-територіальний устрій – county, uptown; органи та представники влади – city hall; суспільно-політичне життя (установи та організації, титули, звертання) – RSPCA (Royal Society for the Prevention of Cruelty to Animals), Bachelor [6, 104–105].

Другий компонент соціокультурної компетенції представлено лінгвокраїнознавчою компетенцією, під якою розуміють здатність сприймати мову в її культуротворчій функції, з національно-культурними особливостями. Цей компонент уключає знання мовних одиниць, у тому числі з національно-культурним компонентом семантики, й уміння використовувати їх відповідно до соціально-мовленнєвих ситуацій. Для формування лінгвокраїнознавчої компетенції потрібні фонові знання, тобто знання про країну та її культуру, відомі всім жителям країни, мова якої вивчається. Так, кожному британцю відомо, що означає аббревіатура the UK, як виглядає прапор Великої Британії, який вони називають Union Jack, якими є національні звичаї та традиції. Фонові знання реалізуються за допомогою певних мовних засобів, таких як фонові лексика та національні реалії, зазначені вище.

Третім компонентом є соціолінгвістична компетенція – знання особливостей національного мовленнєвого етикету й невербальної поведінки та навички врахування їх у реальних життєвих ситуаціях, здатність організувати мовленнєве спілкування відповідно до комунікативної ситуації, соціальних норм поведінки й соціального статусу учасників комунікації.

Аналіз методичної літератури та власний педагогічний досвід дозволяють стверджувати, що для більш ефективного формування соціокультурної компетенції доречно: використання системи автентичних текстів міжкультурного та монокультурного спрямування; здійснення періодичного контролю знань, умінь і навичок, що входять до змісту соціокультурної компетенції; реструктурування процесу навчання іноземної мови з відведенням певної частки навчального часу на вивчення особливостей національного мовленнєвого етикету й невербальної поведінки.

Провідними принципами діяльності викладача на шляху реалізації ідеї формування соціокультурної компетенції студентів на заняттях з англійської мови мають бути: відхід від дидактизму, спрямування на розвиток мотивації вивчення мови як засобу міжкультурного спілкування; поширення інформаційної бази студентів через вивчення не лише особливостей побуту, культурних традицій, але й збагачення новими ідеями, життєвими цінностями й моделями поведінки; удосконалення форм організації навчальної діяльності й використання форм, що актуалізують культурологічний пошук та виявлення загального й

специфічного; аналіз особливостей власної культури; зіставлення специфіки й особливостей не тільки українського та західного побуту й поведінки, мистецтва, науки й бізнесу, але й світосприймання, цінностей.

Практика викладання іноземних мов показує, що студенти з незмінним інтересом ставляться до історії, культури, мистецтва, звичаїв, традицій, укладу повсякденного життя народу, захоплення однолітків тощо. Таким чином, для формування соціокультурної компетенції доцільно:

1. Організувати бесіди про особливості вживання маркерів соціальних стосунків, висловів народної мудрості в сучасній літературній мові та мові інших стилів, а також про реєстри мовлення, діалекти й акценти сучасної іноземної мови, що вивчається.

2. Потужне джерело соціокультурної інформації – художня й науково-публіцистична література. Практика показує, що в процесі добору автентичних джерел для читання необхідно враховувати професійний напрям студентів, сферу їхніх фахових інтересів, поетапність подачі професійної інформації з інших дисциплін. Надзвичайно дієвий фактор – опрацювання газетного дискурсу: науково-популярних статей провідних економістів світу, нобелівських лауреатів з економіки, вчених і політичних діячів. Щодо науково-популярної літератури, надзвичайно ефективним є читання (в оригіналі) статей у провідних міжнародних інтернет-газетах і публікацій науково-практичних конференцій, реферування статей, виконання ІНДЗ з використанням опрацьованих іншомовних науково-популярних джерел.

3. Аудіювання матеріалів (автентичних і методично адаптованих), що ілюструють вживання в мовленні маркерів соціальних стосунків, виразів народної мудрості, відмінності реєстрів мовлення, мовні й мовленнєві особливості діалектів і акцентів сучасної іноземної мови, що вивчається.

4. Виконання спеціальних вправ, а саме: рецептивних; рецептивно-продуктивних; продуктивних типів, які містять тестові завдання (на заповнення пропусків, перехресні, множинного та альтернативного вибору, на структурування), а також рольові ігри, вправи на ідентифікацію, диференціацію, трансформацію, підстановку, реплікування, складання понад-фразових єдностей.

5. Проведення нетрадиційних типів занять, як-то: заняття-лекція, заняття зі спеціальними фрагментами, мета яких – формування того або

іншого компоненту соціокультурної компетентності, заняття-рольова гра тощо.

6. Застосування спеціальних допоміжних засобів навчання, а саме: фонограма, відеограма, відеофонограма, інтернет-ресурси, автентичні документи, креативна наочність, картки для самостійної / парної / індивідуальної / групової роботи.

7. Проектна робота з іноземної мови та / або її елементи, наприклад: самостійний пошук і добір матеріалів про певний мовний або мовленнєвий феномен, випуск стінгазети або комп'ютерного журналу, написання статей / рефератів / доповідей.

Висновки. Таким чином, вивчення іноземної мови повинно відображати якомога точніше соціальні, економічні й культурні реалії країни мови, що вивчається, і, відповідно, забезпечить формування соціокультурної складової комунікативної компетентності.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у вивченні способів ефективного залучення носіїв мови до процесу формування соціокультурної компетенції студентів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Амеліна С. М. Рамкова програма з німецької мови для професійного спілкування для вищих навчальних закладів України / С. М. Амеліна, Л. С. Аззоліні. – К. : Гете-Інститут / Ленвіт, 2006. – 90 с.
2. Рудакова Л. П. Навчання студентів розуміння соціокультурної інформації при читанні англійської художньої літератури у вищих мовних навчальних закладах : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Л. П. Рудакова. – Київ. нац. лінгв. ун-т. – К., 2004. – 24 с.
3. Сысоев П. В. Язык и культура: в поисках нового направления в преподавании культуры страны изучаемого языка / П. В. Сысоев // Иностранные языки в школе. – 2001. – № 4. – С. 12–17.
4. Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация / С. Г. Тер-Минасова. – М. : Изд-во МГУ, 2004. – 352 с.
5. Топалова В. М. Формирование социокультурной компетенции у студентов неязыкового вуза / В. М. Топалова. – К., 1997. – 167 с.
6. Шелякіна А. Лінгвокультурологія та лінгвокраїнознавство: особливості та відмінності / А. Шелякіна // Іноземні мови в навчальних закладах. – 2010. – № 3. – С. 104–105.

РЕЗЮМЕ

Келембет Р., Пейчева Е. Формирование социокультурной компетенции студентов на занятиях по английскому языку.

В статье доказано, что формирование коммуникативной компетентности неразрывно связано как с социокультурными, так с лингвострановедческими знаниями. В структуре социокультурной компетенции описано такие составляющие: страноведческая, лингвострановедческая и социолингвистическая

компетенції. В роботі автори теоретично обґрунтували цілесобразність використання певних дидактичних методів, прийомів і форм роботи на заняттях по іноземному мові в університеті, забезпечують формування соціокультурної компетенції студентів.

Ключевые слова: комунікативна компетентність, соціокультурна компетенція, дидактичні методи і прийоми, форми роботи.

SUMMARY

Kelembet R., Psycheva H. Students' Social and Cultural Competence Formation at the English classes.

The social and cultural competence is regarded as a part of communicative competence. It is shown that the formation of communicative competence is inextricably linked with both social-cultural and linguistic knowledge. Within the social and cultural competence structure the following components such as the country studies, the linguistic and sociolinguistic competence are distinguished.

Students' social and cultural competence is defined as their adequately interpretation of social and cultural information (newspaper and magazine articles). The authors prove that among most effective ways of students' social and cultural competence formation are: usage of authentic texts; periodic monitoring of knowledge and skills that make up the content of social and cultural competence; restructuring of foreign language learning process, spending training time to study the particularities of speech etiquette and non-verbal behavior.

The analysis of sources of literature and our own teaching experience permit us to distinguish means of students' social and cultural competence formation. The first of them is organizing at the lesson a conversation about the peculiarities of usage of social relations markers, expressions of folk wisdom in modern literary language and the language of other styles.

The powerful source of social and cultural information is artistic, scientific and journalistic literature. Practice shows that a teacher selecting authentic sources for reading must take into account the field of students' training and their professional interests. An extremely effective factor is scientific articles written by leading economists of the world, Nobel laureate in economics, academics and politicians. Among effective means are reading articles in leading international online newspapers and publications, scientific conferences.

A teacher should pay attention to listening (methodically adapted) material, illustrating the usage of social relations speech markers, expressions of folk wisdom, dialects and accents of modern foreign language study.

Role-playing games, exercises on identification, differentiation, transformation, substitution, making over-phrasal unity are also among effective means.

Project work methods, a wall newspaper or a computer magazine, writing articles, reports at the classes of foreign language at high school for students' social and cultural competence formation are theoretically proved in this article.

Key words: communicative competence, social and cultural competence, teaching methods and techniques, forms of work.